

Ljubodrag Dimić

Integralno jugoslovenstvo i kultura 1929-1931. godine

U *Proklamaciji* od 6. januara 1929. kralj Aleksandar I Karađorđević je parlamentarizam označio pojavom koja "počinje da dovodi do duhovnog rasula i narodnog razjedinjenja". Za najviši cilj vladavine i naveći zakon zemlje suveren je označio "narodno jedinstvo" i "celinu državnu". Vladar je pozvao Srbe, Hrvate i Slovence da ga pomognu u naporu "da se u što kraćem vremenu postigne ostvarenje onih ustanova, one državne uprave i onog državnog uređenja, koje će najbolje odgovarati opštim narodnim potrebama i državnim interesima". Naglasio je potrebu da se u budućem radu traže i primenjuju "nove metode" i "krče" novi putevi. Od ministara je zahtevaо da predstavljaju, "svaki u svom resoru, najveći državni autoritet". Skretao im je pažnju da će autoritet vlasti sačuvati samo ako budu poštivali zemaljske zakone "ne dozvoljavajući ni izigravanje ni najsitnije povrede njihove". Tražio je da oni i njima podređeni organi, "pri svakoj odluci i pri svakom aktu", isključivo vode računa o "interesima službe i interesima Države". Kralj je očekivao da ministri "u duhu jedinstva narodnog" neguju i razvijaju "slogu, jednakost i ravno-pravnost svih Srba, Hrvata i Slovenaca".

Reči kralja Aleksandra I upućene ministrima i rezolutni stav da je "spas države najviši zakon, a služba narodu najsvetlijia služba", odredile su ideološke koordinate državne politike u

godinama diktature. Ostvarenju toga cilja trebale su da posluže i ideologijom prožete i državnoj intervenciji podčinjene kultura i prosveta. U pravcu datih *putokaza* de-lovala je i vlada.¹

Kulturni i prosvetni program režima, koji je prethodno odobrio kralj, prezentovan je Ministarskom savetu 12. marta 1929. godine. Tvorac programa, ministar prosvete Božidar Maksimović je naglašavao da je u celom periodu - od ujedinjenja do zavođenja lične vlasti, a i neposredno posle toga - postojala "stalna težnja, nevidljiva a u nekoliko i nesvesna, za stvaranjem plemenskih intelektualnih centara, koji u krajnjoj liniji lagano i postepeno vode duhovnom i političkom trijalizmu, umesto da dejstvo prosvetne akcije upravno bude suprotno."² Rezultati takvog razvoja događaja ocenjivani su kao "porazni", pa je zadatak Ministarstva prosvete, u vremenu trajanja diktature, bio "brižljivo i sistematski nastojati da se takav rad shodnim merama korigira i uputi pravilnim razvojem". U nizu akcija i mera koje su imale izraziti ideološki karakter posebno mesto imao je rad na stvaranju jedinstvenog prosvetnog programa, izjednačavanju pravopisa i terminologije, unifikaciji prosvetnog zakonodavstva, izradi jedinstvenih udžbenika za jedinstvenu školu, narodnom prosvećivanju... Drugim rečima, jugoslovenska ideologija je trebalo da dobije značajnu potporu u brojnim sistemskim zakonima. Putem

¹ Arhiv Jugoslavije (AJ), Beograd, 138, 1, Zapisnik sa I sednice Ministarskog saveta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 6. januara, i *Politika*, Beograd, 6. i 14. januara. 1929, te *Almanah Kraljevine Jugoslavije*, IV jubilarni svezak 1929-1931, Beograd, 1932, 132, i R. M. (R. Mikel), *Kraljevske vlade od 1903-1935*, Beograd, 1935, 67-70.

² AJ, Beograd, Zbirka V. J. Maramboa, f. 16, te 138, 1, Zapisnik sa VI sednice Ministarskog saveta.

njih je trebalo iskazati osnovno kulturno stremljenje režima i omogućiti kulturno formiranje u duhu nove ideologije.

U prosvetnom programu zadatak osnovne škole nije bio da samo širi pismenost "nego, i još više, da nacionalno vaspitava". Školi je zamerano što, u prvoj deceniji postojanja jugoslovenske države, nije odgovorila tome zadatku. Prosvetne vlasti su optuživane da nisu imale "ni smisla, ni snage" da nateraju učitelje da budu "na visini svoje uloge". Od učitelja je traženo da budu "nosioci državne ideje". Učiteljske škole su obavezivane da daju "učiteljski kadar koji na svom učiteljskom poslu neće dolaziti u koliziju sa bitnim idejama o uređenju države, o obliku vladavine, o društvenom poretku, kao i o državnom i narodnom jedinstvu". Njihov je zadatak bio da formiraju "konstruktivno i nacionalno svesno učiteljstvo". Slična funkcija je data i ostalim srednjim školama. Njihov zadatak nije bio samo u tome da obrazuju nego i da stvaraju odgovorne državljanе i "nacionalno odnegovane mladiće". Režim je nastojao da preko jedinstvenih udžbenika, u ime "jedinstvenog duha i programa nastave", odnega "jednu narodnu dušu i jednu misao". Postojalo je ubeđenje da svi složeni poslovi u sferi duha, kulture i prosvete mogu biti "u najkraćem vremenu ispunjeni". Tako je kraljeva zabluda, da je deset godina života u zajedničkoj državi dovoljno dug period nakon koga treba pristupiti oživotvorenju nove državne ideologije i izgradnji *jugoslovenske nacije*, dobila potporu u iluziji da ljudsko mišljenje i ljudska svest mogu biti izmenjeni primenom administrativnih mera u kratkim, tačno isplaniranim i određenim rokovima.³

³ Isto.

Ispunjene megalomanskih državnih, ekonomskih, kulturnih i prosvetnih planova, koje je na sebe preuzeo režim diktature, umnogome je zavisilo od spremnosti činovnika da prihvate novu državnu ideologiju. Međutim, vera činovnika u režim diktature nije dugo trajala. Da bi takav razvoj događaja zauzdao Ministarski savet je, u drugoj polovini aprila 1929. godine, došao do zaključka kako u svim resorima posebnu pažnju treba posvetiti personalnim pitanjima. Ministar bez portfelja Nikola Uzunović je to definisao sledećim rečima:

Naš rad mora biti inspirisan željom i težnjom, da se uništi svaki trag političkih stranaka u nadleštвима. Bez protekcije služba treba da traži službenika.

Od ministara je traženo da prekinu sve veze "sa pojedinom gospodom koja idu slučajno ili namerno protiv ciljeva režima", kao i sve kontakte sa bivšim političarima. Poruka kralja Aleksandra obavezivala je ministre "da ne gledaju ni levo ni desno i da se drže *Manifesta NJ.V. Kralja*, lojalno i jedino."⁴

Tek pred kraj prve godine diktature otpočela je izraženija intervencija države u sferi kulture i prosvete. U oktobru 1929. Ministarski savet je doneo odluku da nova ideologija režima "mora da rukovodi sve nacionalne javne organizacije". Zahtevano je da na tom polju "učestvuju u aktivnoj saradnji svi krugovi, jer će samo tako biti brzih i povoljnih rezultata". Postojeće otpore novom ideološkom kursu režim je objašnjavao činjenicom da "jedan dobar deo ljudi nije mogao da shvati veliki značaj nove orientacije, nove epohe i nove ideologije". Ministarski savet je naglašavao značaj "jugoslovenstva", eliminisanja svake isključivo "plemenske

⁴ AJ, Beograd, 138, 1, Zapisnik sa X i XIV sednice Ministarskog saveta.

"politike" i potrebu ovladavanja "novim metodama" u radu. Od ministara je traženo da požure sa izradom uredbi i zakona kako bi bilans jednogodišnjeg trajanja diktature bio što povoljniji. Činovnici su bili obavezni da odbace "glasine" i "vesti" sa ulica te da rade "inenzivno", ""moralno", "professionalno" i "revnosno."⁵

Na izmaku prve godine diktature, u referatu podnetom kralju Aleksandru I Karađorđeviću, predsednik Ministarskog saveta general Petar Živković je naglasio da su "duboka nacionalna osećanja i istorijski pokret od 6. januara. odredili jasno i zapovedno veliku dužnost i ozbiljan zadatak novog sistema države". On je procenjivao da je državno i narodno jedinstvo "već duboko usađeno u srcima našeg naroda" te da je Kraljevina Jugoslavija konačno počela da "predstavlja potpuno i sintetičko rešenje našeg nacionalnog i državnog programa."⁶ U sličnom tonu istupalo je i Ministarstvo prosvete.⁷ Stoga je, u odgovoru na izlaganje predsednika Ministarskog saveta, monarh naglasio:

Kraljevina Jugoslavija, organizovana u svojim banovinama, predstavlja onu višu sintezu naših nacionalnih izražaja i odlika koja će u unutrašnjoj harmoniji omogućiti razvijanje svih lepih osobina naše rase a spolja odavati snagu jedinstva i čvrstinu jednokrvnog naroda.⁸

Pa ipak, pored svih velikih reči, već tada, na izmaku prve godine diktature, u Ministarstvu prosvete je bila dominanta svest da rad na prosvetnom polju neće i ne može dati rezultate "kakvi bi odgovarali hitnim državnim i narodnim

⁵ Isto, Zapisnik sa XXIV i XXVI sednice Ministarskog saveta od 5. oktobra i 7. novembra 1929. godine.

⁶ *Almanah Kraljevine Jugoslavije*, n.d., 162-163.

⁷ Up. isto, 167-168.

⁸ Isto, 163-164.

"potrebama". Ocenjivano je da decenijsko opstajanje čak 37 različitih državnih i pokrajinskih prosvetnih uredbi i zakona, nasleđenih iz vremena pre nastanka jugoslovenske države, predstavlja osnovni razlog što se u njenom duhovnom, kulturnom i prosvetnom životu nije sadržajno osetila nova zajednica. Otuda je rad na državnom prosvetnom zakonodavstvu smatrana jednim od najefikasnijih načina da nove generacije budu vaspitane u duhu nove društvene stvarnosti, da na ideji integralnog jugoslovenstva bude izvršena unifikacija jugoslovenskog društva i najdelotvornije ostvarena afirmacija nove države.

U tom kontekstu je donošenje *Zakona o srednjim školama* označeno kao događaj koji "pruža jemstvo" da će "srednja škola opet vršiti onaj uticaj u kulturnom, moralnom i nacionalnom pogledu, koji odgovara njenoj tradicionalnoj misiji". *Zakon o učiteljskim školama* je, pak, vrednovan kao akt kojim su uklonjene sve fatalne raznolikosti "pod kojima su se učiteljske škole decenijama razvijale". A u *Zakonu o udžbenicima*, koje je režim smatrao konkretizacijom svih ciljeva i planova koje je društvo namenilo školi, veličan je ideološki momenat. Naglašavano je da udžbenici doprinose "nacionalnom vaspitanju", predstavljaju "instrument vladanja" i "nosioca državne ideje". Njima je stavljano u zadatak da postanu priručnici "integralnog jugoslovenskog vaspitanja", propagatori "jugoslovenske nacionalne kulture", tvorci jedinstvene nacionalne svesti i ponosa, knjige iz kojih se može učiti o državnom i narodnom jedinstvu, jednoj nedeljivoj *jugoslovenskoj naciji*, jugoslovenskoj ideologiji. Konačno, *Zakon o narodnim školama* takođe je imao jasno ideološko određenje. Njime je izvršena unifikacija škole, nastava svedena "na jednu bazu", ozakonjen zadatak škole da "u duhu državnog i narodnog jedinstva i verske

trpeljivosti spremaju učenike za moralne, odane i aktivne članove državne, narodne i društvene zajednice". Stavljanjem sokolske organizacije pod kontrolu države celokupni prosvetni rad je upućen "u jednom pravcu, a sve prosvetne snage koordinirane u istom cilju":

da ova i svaka nova mlada generacija dobije svoju duhovnu hranu sa čistog i nepomućenog nacionalnog izvora i da se duhovno ujedini i teži k jednom istom nacionalnom idealu.

Pravopisnim uputstvom izvršeno je ujednačavanje nastave te su ukinuta sva kolebanja i pometnje koje su, po mišljenju režima diktature, opterećivale formiranje mlade generacije. Školski zakoni bili su čudna mešavnina državne ideologije, savremene prosvetne prakse, htenja, nade i želja da se u što kraćem roku prevaziđu kulturne neravnopravnosti, centralizacije prosvetnog života i pokušaja da se škola prilagodi potrebama narodnog života, iluzija koje je projektovala autoritarna vlast i surove ravnosti života. Novim zakonodavstvom ideološka strana prosvete stavljena je iznad njene ideološke i vaspitne dužnosti.⁹

Putem jugoslovenski orijentisane štampe režim diktature je upadljivo nastojao da u svest čitalaca usadi tvrdnju da su akti od 6. januara (*Proklamacija Aleksandra I Karađorđevića o zavođenju diktature*) i 3. oktobra 1929. godine (*Zakon o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja*) dali zdravi impuls životu Kraljevine. Štampa je stvarala utisak da je sve počelo sa zavođenjem diktature. Gotovo svi uvodni tekstovi obavezno su u sebi sadržali dva osnovna dela: prvi, koji je predstavljao oštru kritiku političkih prilika u godinama 1918-1929, i, drugi, koji je glorifikovao svaki potez Vlade.

⁹ Up. Lj. Dimić, *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji*, 2, Beograd, 1997, 117-179.

Posebna pažnja je poklanjana selu za koje je konstatovano da je u godinama "partizanskih kortešacija" i "političkih terevenki" potpuno kulturno i prosvetno napušteno, zanemareno i ostavljeno samo sebi. Od inteligencije je traženo da prestane da podcenjuje sve ono što je domaće, da umesto *podražavanja i presađivanja* kulture Zapada na domaće tlo otpočne stvaralački rad te ostvari stalni i živi kontakt sa selom.¹⁰

Ministarstvo prosvete je nastojalo da čitavim nizom naredbi i raspisa obaveže prosvetne radnike i školu na priklanjanje ideologiji integralnog jugoslovenstva. Za režim je posebnu važnost imala *grupa nacionalnih predmeta* (istorija, geografija i jezik), čiji je zadatak bio da "razvijaju i gaje duh jugoslovenstva". U školama su mogla biti osnivana samo udruženja sa izrazitim jugoslovenskim karakterom. U nastavi sviranja negovana je gotovo isključivo "nacionalna muzika". Prosvetni radnici su bili pozvani da u nastavi, vaspitanju i uopšte svuda gde postoji prilika "razvijaju i gaje jugoslovensku ideologiju: jedan narod, jedna država, jedan Kralj". Dužnost prosvetnih inspektora je bila da posebnu pažnju poklanjaju uspehu koji je ostvaren u "nacionalnoj grupi predmeta" i u "nacionalnom vaspitanju". Presija koju je državna ideologija vršila nad školom, učiteljem, pojačavana je iz dana u dan.¹¹

Ideologija režima ozvaničena je jula 1930. godine. Na sednici Ministarskog saveta, održanoj 4. jula na Bledu, određen je pravac državne i nacionalne politike te su donete direktive sa kojima su se saglasili svi prisutni ministri. U

¹⁰ *Dnevnik*, 31. januara i 24. marta 1930. godine.

¹¹ Up. *Prosvetne glasнике* za period od januara do decembra 1930. godine.

Deklaraciji koja je tom prilikom obnarodovana posebno je naglašeno da je državni i nacionalni program određen *Kraljevim manifestom* od 6. januara i *Zakonom o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja* od 3. oktobra 1929. godine. Za prvi akt je rečeno da je njime izrečena poslednja reč starom sistemu uprave:

Staro se ne može i neće; traže se nove metode i krče novi putevi.

Za drugi je, pak, akt rečeno da je "njime etnički i etički smisao našeg istorijskog i nacionalnog razvoja definitivno određen imenom Kraljevine", da je administrativna podela na banovine prekratila "za uvek istorijske granice te smetnje nacionalnom formiraju i razvoju i stvorila banovine, snažne i za život sposobne upravne i privredne jedinice", da je postavio apsolutno načelo "jedan narod i jedno nacionalno osećanje", što je značilo da poštivanje plemenskog imena i tradicije ima uvek služiti "razvijanju nacionalne sinteze jedinstva" te da su definitivno stare plemenske zastave sa pijetetom predate prošlosti "jer nacionalna budućnost hoće samo jugoslovensku trobojku."¹²

Deklaracija je imala formu akcionog programa. Ona je potvrdila da osnovno načelo režima "isključuje političke partije, njihovo predstavništvo i učešće u državnoj upravi". Još jednom je ponovljeno da je njihov rad "najozbiljnije zgrozio državnom i narodnom jedinstvu" i da su, samim tim, političke partije izgubile pravo na postojanje. Za ministre je istaknuto da u Vladu ulaze kao pojedinci, a ne kao partijski ljudi ili predstavnici ma kakve plemenske, verske ili političke grupe. Interesi državne i nacionalne celine njihova su jedina dužnost. O vršenje službe nije se

¹² *Politika*, Beograd, 5. jula, i *Dnevnik*, 6. jula 1930. godine.

smeo niko ogrešiti. Ministri su morali da demonstriraju rad koji ostavlja "otisak jednog stabilnog režima" i ubedljivo demantuje glasine o nehomogenosti vlade.¹³

Poseban deo *Deklaracije* bio je posvećen školi kao najosetljivijoj ustanovi kroz koju se sprovodi državna ideologija. Zatraženo je, još jednom, ovaj put upozoravajućim tonom da, od osnovne škole do univerziteta, nastava bude izvođena u strogo *jugoslovenskom nacionalnom duhu*. Veličan je *kult mladine* kao snage koja poseduje "duboku veru u naprednu budućnost". *Deklaracija* je, uz to, priznatim veroispovestima davala punu ravnopravnost, mogućnost samostalnog razvijanja i moralne misije, ali ih je obavezivala da iskreno sarađuju u nacionalnom životu države "čuvajući se uvek političke akcije i interesovanja ma u kom vidu."¹⁴

Sednica Ministarskog saveta od 4. jula 1930. predstavljala je značajnu prekretnicu u artikulisanju ideologije integralnog jugoslovenstva. Uz pokušaj da celokupni društveni život prožme ideologijom integralnog jugoslovenstva, Vlada je, istovremeno, prvi put nagovestila izvesno *reformisanje* dotadašnjeg rada i modifikaciju režima diktature. Kidanje sa ranijom političkom prošlošću prožeto je idejama o stvaranju jedne jugoslovenske organizacije, koja bi, vremenom, mogla biti pretočena u državnu političku stranku.¹⁵

Ministarski savet je agresivno nastojao da jugoslovenstvo prodre u svest svakog stanovnika Kraljevine. Saradnja dr-

¹³ AJ, Beograd, 138, 1, Zapisnik sa XXI sednice Ministarskog saveta od 4. jula, te *Politika*, Beograd, 5. jula 1930. godine.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Up. isto.

žavljana afirmaciji jugoslovenske ideologije i ostvarivanju državnog programa postala je imperativna dužnost. P. Živković je tražio da se "prekine sa prošlošću" i "živi samo za budućnost". Na saradnju je posebno pozivana "nova jugoslovenska omladina". Njoj je propisivana dužnost da nosi "u duši i srcu ideju o jugoslovenstvu bez premeta, bez znanja o onom što je bilo, bez uspomene na neugodne časove, bez znanja da je jednom bilo drugoga podanstva, bez upoređivanja..." Iстично је да само "nov човек" може да буде jugoslovenski nacionalista па је, стога, и теште "нове политике" преусмерено на омладину "neogrežlu u partizanstvu i plemenskoj i verskoj mržnji."¹⁶

Uz stvaranje svesti da sve počinje sa *Kraljevim manifestom* od 6. januara 1929. i nastojanjem da se izgradi *novi čovek*, ideologija, koju je režim diktature pokušavao da oživotvori, zagovarala је и svojevrsnu *strategiju zaborava*. *Apsolutni i potpuni zaborav* svega što je prethodilo diktaturi postala је dužnost i obaveza stanovništva. I dok je prošlost potirana i zamagljivana, budućnost је idalizovana, što је odlika svake totalitarne vlasti. Uporedо sa tim išla је и pretnja generala P. Živkovića:

/S/ vaki onaj koji posle 4. jula ne bude istinski i odano služio jugoslovenskoj misli, ko ne bude poštovao državno uređenje i podupirao sadašnji režim, sam sebi će morati pripisati posledice svoga ponašanja.¹⁷

Pretnja је bila pouzdan znak da se jugoslovenska ideologija više ne може *dekretirati odozgo* и да је režimu neophodno potrebna *aktivna saradnja sviju narodnih slojeva*. Bilo је potrebno organizovati masovnu organizaciju која би беспоговorno realizovala идеје režima.

¹⁶ Jugoslovenski dnevnik, 8. i 17. jula te 1. avgusta 1930. godine.

¹⁷ Isto, 8. avgusta 1930. godine.

Stvaranje nove jugoslovenske organizacije, koja bi dala legitimitet i masovnu osnovu diktaturi, bilo je značajno ideološko i političko pitanje oko koga su, i u samoj Vladi, postojala različita mišljenja. Nova organizacija je, poput kakve transmisije, trebalo da sprovodi mere državnih vlasti, ali i da svojim delovanjem i masovnošću ispunи celokupni društveni i politički prostor te tako definitivno onemogući delatnost bivših partija. Na taj način trebalo je premostiti vremenski period dok u društveni i politički život ne zakorači nova jugoslovenska generacija. O tome je V. Marinković govorio:

Mi moramo računati na našu generaciju, pošto novu tek treba stvoriti. Moramo naći ljudе na koje ćemo se osloniti, ljudе koji će nositi režim a ne obrnuto.

Ipak, pokušaj stvaranja jedne takve patriotske organizacije, sa izrazitim zadatkom da ideološki radi "sa svim elementima" u narodu, nije urođio plodom.¹⁸

Tako se završila druga godina diktature. U njoj je, konačno, proklamovan ideološki koncept integralnog jugoslovenstva, ali i uočeno kako vlada nema načina da svoje namere sproveđe u delo. Proklamovana ideologija je sve više ličila na praznu floskulu, na isprazne reči koje gube svoj smisao i upotrebnu vrednost, na pretnje i optužbe koje dodatno kompromituju onoga ko ih, i u ime koga, izriče. Kako oživotvoriti novu ideologiju, bilo je osnovno pitanje na kome su se sučeljavala mišljenja i iscrpljivale snage režima. Kako je vreme odmicalo postajalo je vidnije da je diktatura zapadala u besperspektivnost koju nije bilo moguće negirati i sakriti. Štampa je pisala o 1930. godini kao vremenu

¹⁸ AJ, Beograd, 138, 1, Zapisnik sa XXIV sednice Ministarskog saveta od 4. septembra 1930, i Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd, 14530, VII, Referat o radu četvorice od 4. septembra 1930. godine.

"intenzivnog" i "sistematskog" sproveđenja državnog programa, "definitivne pobeđe jugoslovenstva", konačnog "učvršćivanja" narodnog jedinstva, "slivanja i stapanja" sva tri *jugoslovenska naroda* u jednu celinu, ali to više nikoga nije moglo da zavara. Nasuprot tome bila je sumorna stvarnost. Strogost režima nužno je povećavana. Posledice ekonomске krize dodatno su opterećivale svakodnevnicu i obesmišljavale velike *projekte* koje je najavljuvala Vlada.¹⁹

Početkom 1931. učinjen je pokušaj teorijskog uobličavanja značaja diktature. Cilj je bio prozaičan: uveriti inostranstvo u smisao opstajanja lične vlasti te propagandno predstaviti objektivni poraz i slom diktature kao veliku pobedu jugoslovenske ideologije. Režimska štampa je pisala da poredak uspostavljen 6. januara 1929. po mnogim svojim svojstvima predstavlja "jednu potpuno modernu političku orijentaciju". Diktatura je sve manje poistovećivana sa voljom jednog čoveka, a sve više tumačena kao rezultat političke evolucije modernog doba u kome učestvuju mase stanovništva. Predstavljana je kao nužno sredstvo "javnog spasa u rešavanju osnovnog nacionalnog problema". Termini poput *apsolutizam* ili *lični režim* sasvim su izašli iz upotrebe. Način upravljanja je predstavljan kao "istorijski novum, nešto sasvim novo po svojoj suštini i po svojim ciljevima, kao i po opštem realističkom duhu koji inspiriše sve postupke šestojanuarskog režima". Akt od 6. januara tumačen je kao "stvarna revolucija" u tradicionalnim shvatanjima političkog delovanja.²⁰

¹⁹ AJ, Beograd, 138, 1, Zapisnik sa XXXVII sednice Ministarskog saveta od 11. decembra 1930, te *Jugoslovenski dnevnik*, 1. januara, *Jugoslovenski glasnik*, 2. januara, *Novosti*, 2. i 6. januara, *Večernja pošta*, 7. januara, i *Jutro*, 9. januara 1931. godine.

²⁰ *Jugoslovenski glasnik*, 20. februara 1931. godine.

Tog trenutka, u javnom životu su mogle biti identifikovane dve osnovne struje u okviru *dekretiranog jugoslovenstva*. Jedna od njih zagovarala je beskompromisnu jugoslovensku akciju, strogost, disciplinu, bezuslovno stapanje u okviru jugoslovenstva, dok je druga prednost davala racionalnom približavanju *jugoslovenskih naroda* u skladu sa realnim prilikama koje su vladale na terenu. Jugoslovenski nacionalizam je proklamovan kao svojevrsna nova religija, kao ideološka norma koja se mora poštovati, pri čemu je stepen ideološke zaslepljenosti, iracionalnosti, isključivosti, ekskluzivnosti bio frapantan. Ideološko i političko udaljavanje od realnosti bilo je svakim danom sve vidnije. Narodno jedinstvo je označavano "zakonom kosmosa", a jugoslovenski nacionalizam "božijim pravom". Jugoslovenski nacionalisti su tražili od katolicizma da postane nacionalno, a od pravoslavlja da postane socijalno "inače će pobednički jugoslovenski nacionalizam biti primoran da u svojoj Jugoslaviji vaspostavlja svoju narodnu veru."²¹

Zagovornici *Jugoslovenske akcije* insistirali su na tome da je jugoslovenstvo državna dogma i "novi zakon" po kome se moraju upravljati današnje i buduće generacije. Za njih je ono predstavljalo "opštu veru svih Jugoslovena". U svojoj isključivosti i ostrašćenosti predstavnici tog načina mišljenja su zahtevali "da učute starci" koji su "kočili" napredak jugoslovenstva. Podjednako oštar bio je i njihov *obračun* sa prošlošću i tradicijom koje je trebalo, u ime jugoslovenske budućnosti, potisnuti. Ideolozi integralnog jugoslovenstva bespogovorno su zahtevali "jedan jezik, jedno pismo, jedan

²¹ Đ. Jelinić, Jugoslovenski nacionalizam, *Jugoslovenski glasnik*, 9. januara, O. Tartalja, Dužnost generacije 6. januara, *Zastava*, Split, 11. januara, te Plemenska tradicija i jugoslovenstvo, *Jugoslovenski glasnik*, 27. januara 1931. godine.

pravopis" za sve i svakog u jugoslovenskoj državi. Bili su ubeđeni da se ideologijom može izvajati *novi jugoslovenski čovek*. Za ideolege *Jugoslovenske akcije* jugoslovenstvo nije bilo samo svest o etničkom jedinstvu Srba, Hrvata i Slovenaca nego i jasan ideoški program budućnosti po kome se "svesti o etničkom jedinstvu mora pridružiti i jedinstvo duše, jedinstvo volje, jedinstvo težnji i jedinstvo ciljeva."²² Po njihovom mišljenju jugoslovenstvo se moglo istinski izgraditi tek na ruševinama srpstva, hrvatstva i slovenstva:

*/T/reba jednim potezom zbrisati celu dugu i mučnu podvojenost i tragičnu istoriju, napraviti tabulu razu pa sve početi iz početka i iznova.*²³

Nasuprot takvom rigidnom načinu mišljenja, *mekša struja* u okviru integralnog jugoslovenstva nije smatrala da je *podvojena prošlost* smetnja sadašnjosti i budućnosti, nego, naprotiv, da je ona *moralna osnova* jugoslovenstva, čvrsti temelj "za izgradnju naše duhovne i moralne nacionalne zgrade, pošto bi ova, u protivnom, počivala u vazduhu, lišena solidnih osnova u prošlosti i predanju". Za ovu značajniju i sa stanovišta kreiranja državne politike dominantiju *struju mišljenja* "trojstvo plemena", "trojstvo prošlosti" i "trojstvo tradicija" nije bila "nikakva smetnja jedinstvu života i akcije u sadašnjosti i jedinstvu cilja i idealu u budućnosti."²⁴

Takvi ekskluzivni pogledi na jugoslovenstvo međusobno su se udaljavali sa svakim novim danom. Pristalice *Jugosloven-*

²² Jugoslovenska akcija, *Zastava*, Split, 26. januara, te Jugoslovenska akcija, *Jugoslovenski glasnik*, 27. januara, i Plemenska tradicija i jugoslovenstvo, 30. januara 1931. godine.

²³ Isto.

²⁴ Isto.

ske akcije insistirali su na žurbi u radu, naglašavali da svaki član zajednice mora da bude prožet jugoslovenskom svešću i preuzme svoj deo odgovornosti. Svaku su pasivnost označavali grehom prema "visokim nacionalnim interesima" te naglašavali da više nema izgovora, kolebanja, malodušnosti i ravnodušnosti, jer je na sceni *avangarda jugoslovenstva*. Zalaganjima za duhovnu obnovu, stvaranje idejne sinteze novog doba, jedinstveni nacionalni program, stvaranje kulta i formiranje ponosa služenja jugoslovenskoj ideji, gvozdenu disciplinu nacionalnog jedinstva koja bi savlađivala pritajene anarhije svojstvene Slovenima, formiranje društvene elite i izgrađivanje *novog jugoslovenskog čoveka*, pristalice *Jugoslovenske akcije* su neminovno iskliznule sa nacionalnog programa u ekskluzivno i nacionalističko jugoslovenstvo te rasizam, čime su se uklopili u duhovnu klimu Evrope ranih tridesetih godina.

Umerenija grupacija u okviru jugoslovenstva nastojala je da u svojim ideološkim pogledima pomiri ideologiju integralnog jugoslovenstva sa srpstvom, hrvatstvom, slovenstvom kao *plemenskim posebnostima*. Rezultat njihove idejne evolucije bilo je prihvatanje stava da jedino *dobar Srbin, dobar Hrvat i dobar Slovenac* može biti *dobar Jugosloven*, i obrnuto. Takvi stavovi o jugoslovenstvu kao sintezi srpstva, hrvatstva i slovenstva nekoliko godina kasnije biće u realnim istorijskim okolnostima napušteni od dela pristalica jugoslovenstva (tzv. *realni Jugosloveni*), čime se, još jednom, pokazalo da, za one koji su ga propagirali, jugosloventvo može imati kako etničko tako i političko značenje.

Zusammenfassung

Die Diktatur, die am 6.1.1929 gestiftet wurde, gründete sich auf zwei Illusionen: daß zehn Lebensjahre in einem neugegründeten Staat eine genug lange Periode ist, nach der man der Belebung einer neuen Staatsideologie hinzutreten soll und daß man das menschliche Bewußtsein mit der Anwendung der administrativen Maßnahmen in den kurzen und begrenzten Fristen ändern kann. Proklamierte ideologische Ziele der Diktatur wurden am Anfang nur durch einige Begleitoffenbarungen manifestiert: durch rigoroses Sparen, stärkere Disziplin und Kontrolle über die Kultur- und Bildungsinstitutionen, den Eintausch der "Parteikriterien" durch die "Staatskriterien" u.a. Das Südslawentum wurde als eine "Synthese" der Serbheit, Kroateit und Slowenheit erlebt, und das Königreich als eine "ganz synthetische Lösung" des National- und Staatsprogramms. Vor dem Ende des Jahres 1929 befand sich in den Händen des Regimes ein Instrumentarium, daß eine "erfolgreichere" Staatsintervention ermöglichte. Neben der Akte vom 6.1.1929, die als das "letzte Wort" dem alten Verwaltungssystem charakterisiert wurde und dem Gesetz vom 3.10.1929, mit dem der "ethnische und ethische Sinn der Geschichts- und Nationalentwicklung" im Namen des Königreiches und seiner administrativen Teilung bestimmt wurde, bezeichnete die Deklaration vom 4.7.1930 das Aufdrängen der Idee des Südslawentums als eine "allgemeine Volksideologie", ihr Einprägen ins Bewußtsein von jedem Bewohner des Königreichs und ihr Hervorheben als eine imperativische bürgerliche Pflicht. Das Schaffen des Bewußtseins, daß alles mit der Diktatur beginnt, das Bestehen auf der Strategie der Vergessenheit, das Ideologisieren und das Idealisieren der Zukunft, das Formieren des "neuen jugoslawischen Menschen", jugoslawischer Literatur und jugoslawischer Wissenschaft, das Abrechnen mit allen, die sich nicht zu dem neuen Ideologiekurs eignen, waren einige von den Manifestationen, die die Diktatur charakterisiert haben. Aus dem politischen Leben hat man in die Sphäre der Kultur und der Bildung die "Macht" eingeführt, die ihrer Besonderheit nicht entsprechend ist.